

הערכה

יהודית זמיר

”כל שישינו בכלל העמדה והערכה, יש לו

פדיון... ושיאנו בכלל העמדה והערכה, אין לו

פדיון” (ספר הפלאה, הלכות ערכים וחרמים, י’).

הערכה היא פעולה המתבצעת רק על פעילויות, תכניות ורעיונות שנחשבים בעלי ערך, במטרה לשמור את הטוב ולהשביח את הטעון שיפור. להערכה תארים רבים – מעצבת, מסכמת, פנימית, חיצונית, מכוונת תאוריה, מכוונת ארגון לומד ועוד, ויש סוגים רבים של הערכה. כמה מהם משתייכים לפרדיגמה הטרנספורמטיבית (Mertens, 2005) (transformative), הכוללת תיאורטיקנים ביקורתיים וחוקרים משתתפים (participatory) במחקר, מרקסיסטים, פמיניסטים ועוד. החוקרים הטרנספורמטיביים טוענים שהקונסטרוקטיביסטיים שינו את החוקים אבל לא את המשחק (שם: 16). לדעתם של החוקרים הטרנספורמטיביים, הקונסטרוקטיביסטיים הם קבוצה קטנה של מומחים בעלי כוח שעורכים את מחקריהם על קבוצות פחותות כוח. בפרדיגמה זו כלולות גם הערכה מעצימה (empowerment), הערכה מפתחת-מתפתחת (developmental), והערכה מכילה (inclusive).

הערכה מעצימה – מודל של הערכה המעודד שיפור והגדרה עצמית משום שתוצרי הערכה מספקים מידע שדרוש להשגחה של התכנית, לשיפורה ולפיתוחה. הערכה זאת נובעת מתפיסה פוליטית מובנית, ולפיה יש להעצים את צרכני הערכה, ולכן את הערכה מוביל לקוח הערכה בעזרתו של המעריך ובתמיכתו. הערכה מעצימה מיועדת לאפשר לקבוצה המובילה להגדיר את יעדיה, את ערכיה ואת מטרותיה, ולהצמיח בהם יכולת של הערכה עצמית, כדי למסד תהליכים של הערכה בצוות, כחלק מעבודתו השוטפת. ההערכה מסוג זה מכוונת לחברי הקהילה, ומערבת אותם בתהליך (Fetterman בתוך Mertens 2005: 55).

הערכה מתפתחת – מונח שפיתח פאטון (Patton, 1994). הערכה זאת נבדלת מהערכה מעצימה בכך שהיא משתפת בתהליך ההערכה ומערבת בו אנשים השייכים לקבוצה התרבותית-אתנית הנחקרת, כדי לספק לחוקרים ידע תרבותי הנדרש להבנת הממצאים. בכך שהמעריך אינו מתעלם מההבדלים התרבותיים בינו ובין הנחקרים ועושה אותם לגלויים, הוא משמיע קול אותנטי של הקבוצה הנחקרת. בסוג זה של הערכה, הלקוחות מעורבים מאוד בתהליך הערכה. מרבית המידע נאסף באמצעים איכותניים (תצפיות, ראיונות, קבוצות פוקוס, שהות ממושכת, חשיפת שגרות ועוד), והוא נועד לספק מידע מידי ללקוחות – העוסקים בעשייה.

סוג שלישי של הערכה הנכלל בפרדיגמה הטרנספורמטיבית הוא **הערכה משתפת** (Cousins & Earl 1995). בגישה זו, ההערכה מספקת מידע על המתרחש בתכנית בזמן פעולתה, כדי לאפשר למפעיליה לשנותה מיד. ההערכה מערבת את כל בעלי העניין בכל תהליך הערכה, וכך התוצאות מובנות לחלוטין לכולם.

מרטנס (שם) פיתחה (בתוך התפיסה הטרנספורמטיבית) גם הערכה בשם **הערכה מכילה**. לפי תפיסה זו, אנשים מהקהילה, העשויים להיות מושפעים ישירות מההערכה, משתתפים בהחלטות מתודולוגיות הקשורות בתכנון ההערכה ובביצועה. תפיסה זאת נובעת מהחלטה פוליטית מודעת לכלול בהובלת ההערכה קבוצות של אנשים שחוו היסטוריה של דיכוי והפליה על בסיס מגדרי, תרבותי, כלכלי או אתני, דיכוי הקשור לאוריינטציה מינית, לנכויות ועוד. מעורבותם של אנשים אלו אותנטית, והיא מציגה את נקודת מבטם של בעלי העניין. הגישה הפמיניסטית בהערכה שייכת לתפיסה זו (שם). בגישה זאת יש זרמים רבים, אך כולם מתאפיינים בהדגשת המציאות של נשים בתכנון ההערכה ובניתוח הממצאים.

ישנם סוגים נוספים של הערכות שאינם נכללים בפרדיגמה הטרנספורמטיבית. נמנה כעת כמה מן החשובים שבהם:

הערכה התנהגותית – מתאימה לתכניות שהוגדרו בהן מטרות התנהגותיות ברורות הניתנות לכימות. במקרה כזה, ההערכה יכולה להיות **תגובתית** (responsive) או **מעצבת**, ואיסוף הנתונים מתבסס בעיקר על כלים איכותניים, ובהם תצפיות, ראיונות, תוצאות של מבחנים וביצועים. על מובילי התכנית להחליט איזה מידע הם רוצים להשיג, אך מעורבותם באיסוף המידע מצומצמת. תוצר ההערכה יהיה תיאור של התכנית ממגוון פרספקטיבות.

הערכה משוחררת מטרת ספציפיות (goal free), הלקוחות העיקריים הם המשתתפים בתכנית. המטרות אינן ברורות למעריך, ואיסוף הנתונים מתבסס על ניתוח של תיעוד קיים, על פרטוקולים, על ראיונות עומק פתוחים ועוד. בהערכות אלו ההערכה מתייחסת לתוצרים צפויים ולתוצרים בלתי צפויים.

הערכה מכוונת שימוש (utilization focused) – מכוונת לחברים בארגון ולקהילה. השתתפותם של לקוחות הערכה גבוהה מאוד, והיא נעשית בכלים מעורבים (כמותניים ואיכותניים). תוצרי ההערכה נותנים למזמיניה מידע הדרוש להם להמשך התכנון והביצוע. למעשה, סוג של הערכה מעצבת.

תכנית הערכה נבנית עם מובילי התכנית – הלקוחות המרכזיים של הערכה. יחד, לקוחות הערכה והמעריכים מנסים להבין את התכנית ולתאר אותה. צוות בעלי העניין מסביר את מטרות התכנית, הכתובות ואלו שאינן כתובות. לאחר מכן, צוות הערכה ולקוחותיו מנסחים יחד את השאלות שהלקוחות מעוניינים להשיב עליהן, ובחרים מודל הערכה מתאים. בשלב הבא מתוכננת תכנית הערכה, ובה אופן איסוף הנתונים ודרכי ניתוח ופרשנות, אסטרטגיות, לוח זמנים ותכנון מפגשים לשתוף (sharing) ולדיווח תוך כדי תהליך העבודה.

המשתמע מכל הנאמר הוא שעל כל מעריך לגבש זהות מקצועית ייחודית, לאמץ תפיסה בנוגע להערכה ולבחור גישת הערכה, מטרת ו"אני מאמין". בהתבסס על כל אלו, עליו לעצב, לתכנן ולהציע כלים מתאימים לביצוע מיטבי של המשימות העומדות בפניו.

במונחים סמנטיים ייתכן שיש לקרוא להערכה מסוג זה הערכה דיאלוגית, משום שהיא מושתתת על שיח מתמשך בין לקוחות ההערכה למעריכים.

מקורות

Cousins, J. & Earl, L. (Eds). (1995). *Participatory Evaluation in Education*. London: Falmer.

Mertens, D. (2005). *Research and evaluation in education and psychology*. California: Sage.

Patton, M. (1994). Developmental evaluation. *Evaluation Practice*, 15(3), 311–320.